

ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΣΤΥΠΑΛΑΙΑΣ

Μαρία Μιχαλάκη-Κόλλια
Αρχαιολόγος

Αφιερώνεται στους στερημένους
από πολλά αγαθά ντόπιους Αστυπαλίτες

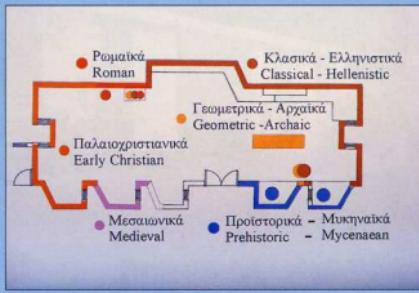
Ηπλουσία, σε σχέση με την έκταση του νησιού, Αρχαιολογική Σύλλογη της Αστυπάλαιας, είχε μεγάλες περιπτετείς στα τέλη του 1989 χρειάστηκε να φύλασσανταν. Για αρκετό καιρό, οι προσπάθειες για ανεύρεση άλλου χώρου που να μπορεί να λειτουργήσει και να μουσείο παρέμειναν άκαρπες. Όταν το 1991 προτάθηκε από τον Δήμο τη παραχώρηση του κτιρίου που σήμερα λειτουργεί ως μουσείο¹, είναι αλήθεια ότι έγινε αποδεκτή με δυσφορία, καθώς ο χώρος δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες ενός σύγχρονου μουσείου. Συγκεκριμένα πρόκειται για μια μονόχωρη επιμήκυνση αιθουσής αισθητικής της δεκαετίας του '70, τα μορφολογικά στοιχεία της οποίας δεν έχουν καμία σχέση με τον παραδοσιακό οικισμό. Είχε χτιστεί με εσοδούς σε όλο το μήκος της πρόσοψής και στις δύο πλαϊνές πλευρές, για να στεγάζει τη σύλλογη εικόνων της Μητρόπολης, οι οποίοι ήμας ποτέ δεν μετέφρηκαν. Έτσι, το κτίριο χρησιμοποιήθηκε αρχικά ως προσωρινή αποθήκη.

Από το 1991 και μετά, οι συνχρόνερες επαφές μας με τη δυσπρότιμη, λόγω της πολὺ αραιής θαλάσσιας επικοινωνίας, Αστυπάλαια, μας έκαναν να συνειδητοποιήσουμε πόσο αναγκαία είναι, για τους κατοίκους μας απομονωμένης μικρής νησιωτικής περιοχής που βρίσκεται σε εγκαταλειφθεί τη μεγαλύτερη περίοδο του χρόνου εκτός της θερινής, η υπαρξη ενός μουσείου. Έτσι, η απόθηκη θα μετατρέποταν σε εκθεσιακό χώρο που θα τον μετονόμαζαμε μουσείο.

Όλες οι εργασίες επισκευής της αιθουσας και η οργάνωση της αρχαιολογικής συλλογής πραγματοποιήθηκαν κατά διασπάτημα τους τρεις θερινούς μήνες του 1995², και η έκθεση άνοιξε για το κοινό στις 7 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Τελειοποιήθηκε, ολοκληρώθηκε και εγκαινιάστηκε επίσημα στις 27 Σεπτεμβρίου του 1998.

Το υλικό που εκτίθεται αποτελεί ένα μικρό και αντιρρωπευτικό δείγμα από όλες τις περιόδους κατοικήσης του νησιού. Εκτινώντας από την προϊστορική και φτάνοντας έως τη μεσαιωνική περίοδο. Προέρχεται από ανασκαφές σωστικού χαρακτήρα τάφων ιερών, αρχαϊκής και ελληνιστικής περιόδου, από επιφανειακές έρευνες σε προϊστορικές θέσεις, από περιστύλλογες και από τυχαία ευρήματα, καθώς και από παραδόσεις πολιτών.

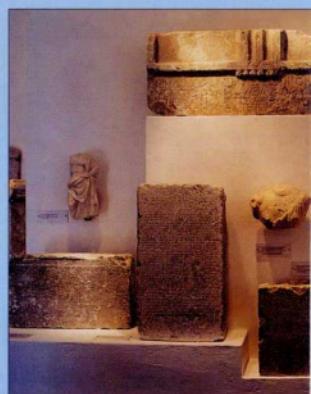
Συγκεκριμένα περιλαμβάνει: α) Θραύσματα αγγείων και λίθινα εργαλεία νεολιθικής και πρωτοχαλκής περιόδου, καθώς και ένα τμήμα κυκλαδικού ειδωλιού. β) Μέρος από ένα σύνολο 116 πτηλίων αγγείων, χάλκινα εργαλεία και οπλα σφραδύλια και άλλα κτερίσματα από δύο θαλαμοειδής μυκηναϊκούς τάφους, που αποκαλύφθηκαν στην περιοχή Αρμενοχώρι. Επίσης, μέρος από ένα σύνολο δύο όλων θαλαμειδών μυκηναϊκών τάφων, λίγο πρωιμότερων, από την παραλιακή περιοχή Σύγκαιρος, οι οποία, εκτός των συντιμούμενων αγγείων, περιείχαν λίθινα και χάλκινα εργαλεία, ένα χάλκινα αγκιστρό και 102 μολύβδινα ελάσματα, τα οποία έχουν ερμηνευτεί ως βάρη για δίχτυα φαραδίων. γ) Θησαυρού από εξήγητα πέντε αργυρά νομίσματα κλασικής και ελληνιστικής περιόδου. δ) Μεγάλο αριθμό επιγραφών, αρχιτεκτονικά μέλη, μαρμάρινα αγαλματα, επιτύμβια ανάγλυφα και στήλες, μικρά πτήλια αγγεία και ειδώλια, τμήμα από χρυσό στεφανών, ένα σύνολο από μικρά εγχάρακτα αγγεία παιδικής καύσης υστερογεωμετρικής-αρχαϊκής εποχής, καβάν και τρία δείγματα αγγείων που περιείχαν εγχυτρισμούς. Τα περισσότερα από τα τελευταία εκθέματα προέρχονται από την ευρύτερη περιοχή της Χώρας, οπου βρισκόταν και η αρχαία πρωτεύουσα του νησιού, με τα ιερά της και τις νεκροπόλεις της, η οποία φάνεται ότι κατοικήθηκε συνεχώς από την υστερογεωμετρική έως την παλαιοχριστιανική περίοδο. ε) Χάρτες και φω-

1. Κάτοψη του εκθεσιακού χώρου.

2. Μέρος των ευρημάτων από τους δύο μυκηναϊκούς τάφους του Αρμενοχωρίου.

3. Αποψή του εσωτερικού του μουσείου με εκθέματα επιγρα-

τογραφικό υλικό με απεικόνιση των ανασκαφικών φάσεων των εκθεμάτων, καθώς και των πλούσιων ψηφιδωτών δαπέδων της υστερορωμαϊκής και παλαιοχριστιανικής περιόδου. στ) Μαρμάρινα θωράκια και κιονόκρανα από παλαιοχριστιανικές βασιλικές του νησιού. ζ Τέλος, φωτογραφίες του μεσαίωνικου Καστρου και των εκκλησιών του οικισμού.

Τα εκθέματα παρουσιάζονται χρονολογικά και κατά θεματικές ενότητες, κυρίως όσον αφορά στις επιγραφές που αναφέρονται σε θεόττες, λατρείες ή ιστορικά γεγονότα. Η επεξήγηση γίνεται με διγλωσσά κείμενα (ελληνικά και αγγλικά). Επισής, διατίθεται τετράπτυχο φυλλάδιο.

Όσον αφορά στην οργάνωση της έκθεσης χρειάστηκε να ληφθούν υπόψη: α) η εκπροσώ-

πιση όλων των ιστορικών περιόδων, με σκοπό να τιπάρχει γενική γνώση για το νησί, αλλά και ειδική σχετικά με τον οικισμό, ώστε να κατανοήσουν οι κάτοικοι την αναγκαιότητα της συμμετοχής τους στη διατήρησή του, β) η παρουσίαση όσο το δυνατόν περισσότερων εκθεμάτων με τρόπο που να μην κουράρει τον επισκέπτη, γ) η μεγαλύτερη δυνατή εκμετάλλευση του πολύ μικρού χώρου, δ) η ειδική φωταγώγηση των αντικειμένων για να αναδειχθούν οι ιδιαιτερότητές τους, ε) το συνολικό αισθητικό αποτέλεσμα, στ) η παρουσίαση των ευρημάτων, ώστε να είναι ελκυστική για τους μη ειδίκους και τα παιδιά.

Στις δύο εσοχές της αίθουσας, δεξιά της εισόδου, προσαρμοστήκαν χαμηλές προθήκες, μέσα στις οποίες τα μυκηναϊκά κτερίσματα τοποθετήθηκαν επάνω σε χώμα που μεταφέρθηκε από το εσωτερικό των τάφων τους. Δύο πολύ ενδιαφέροντα λατρευτικά στηλαια –ανεξέρευντα ακόμη– παρουσιάζονται με φωτογραφίες, ενώ μια βάση ανοικού απτικού αγγείου, με την εγχάρακτη επιγραφή κάποιας Νικαραρέτας προς τις Νύμφες, έχει εκτεθεί πλάι στην απεικόνιση του πανέμορφου αγαλματικού σταλαγμήτη του εσωτερικού του στηλαιού, όπου βρέθηκε το θράύσμα. Ο σταλαγμήτης θυμίζει φτερωτή μορφή που καποιοι βάνδαλοι επιτέλεσαν όμως έχουν καταδρυματίστει. Ένα ευτελές στην όψη έκθεμα, με ακατέργαστη πέτρα, με υπολείμματα εγχάρακτης επιγραφής, που συμπληρώνεται ως δρός δημόσιας γης Αθηναίων, αναφέρεται στην περίοδο που η Αστυπάλαια ανήκε στην αθηναϊκή συμμαχία, με σκοπό να διδάξει στα παι-

5. Αποψή του μουσείου εξωτερικό.

γλυπτών και ενεπίγραφου αρχιτεκτονικού μέλους.

4. Γενική άποψη του εκθεσιακού χώρου.

διά του σχολείου που επισκέπτονται την έκθεση πόσο σημαντικό μπορεί να είναι ακόμη και ένα αστικά φαινομενικά αντικείμενο. Ο θησαυρός των αρχιγραφών νομισμάτων, που βρέθηκε και παραδόθηκε πριν από χρόνια από δύο μικρά αδέρφια, τοποθετήθηκε σε μικρή προθήκη, η οποία εξαπίστα της έλλειψης χώρου προσαρμόστηκε στον ίδιο πίνακα με το χάρτη του νησιού, κάτι που υπό όλες συνθήκες θα θεωρούταν ανεπίτρεπτο. Ένα μέρος από το πλούσιο επιγραφικό υλικό του νησιού, που μας πληροφορεί για τις τοπικές λατρείες αλλά και για την πολιτική και κοινωνική ζωή του τόπου, τοποθετήθηκε επάνω σε χιτώνους πάγκους που κατασκευάστηκαν για αυτόν το οκοπίο, καθώς η στοργή τους θα ήταν δύσκολο στους λεπτούς τοίχους του κτηρίου, αλλά και επειδή είχε αποφασιστεί να αποφευχθεί, όσο αυτό ήταν δυνατό, να τρυπθούν τα μάρμαρα. Οι χιτές σε διαφορετικές επιπέδα βάσεις και μικρές κόχχης που διαμορφώθηκαν για την τοποθέτηση μικρών γλυπτών, έδωσαν μια διαφορετική όψη στη μονοτονία της απρόσωπης αιθουσας. Έγινε επίσης προσπάθεια να παρουσιαστούν κάπιοι γλυπτά σε συστηματισμό με αντιστοιχείς λατρείες. Οι ιδιες αρχές ακολουθήθηκαν και για τα μαρμάρινα επιτύμβια αναγλύφα και τις στήλες.

Σε μία επιμήκυντη προθήκη έχουν επιλεγεί και εκτεθεί μαζί, και πάλι λόγω έλλειψης χώρου, διάφορα μικρού μεγέθους αντικείμενα. Εδώ βρίσκεται το σύνολο των σπάνιων μικροσκοπικών εγχάρακτων αγγείων, από την παιδική καύση της νεότητος στο λόφο Κάσταλος της Χώρας, η εγχάρακτη, ίδιας εποχής, πυξίδα (αγγείο για κοσμήματα) από το Βαθό στο βορειοδυτικό τμήμα του νησιού, όπως επίσης, μεταξύ άλλων, ένα χάλκινο αγαλματίδιο της Αφροδίτης από το Τρίτο Μαρμάρι. Κάποιες από τις πολύ σημαντικές επιγραφές-επιστολές, που μας πληροφορούν ότι η Αστυπάλαια, τη ρωμαϊκή εποχή, «αλληλογραφούσε» με τον αυτοκράτορα, εκτίθενται αποσπασματικά. Σύμφωνα και με την αρχή της συγχρο-

νής μουσειολογίας, ότι ένα μουσείο πρέπει να διάσκει ευχάριστα, δημιουργήθηκαν δύο βάσεις όπου τα γλυπτά «ελεύθερα» και καλά εφαρμοσμένα μπορούν να περιοριστέφονται. Οι φωτογραφίες από τα περιφήμα λουτρά «Του Ταλαρά», κολλήθηκαν, σαν σε τετράδιο, σε φύλλα από διαφανείς πλέξ-γκλας που ο επισκέπτης μπορεί να «ξεφυλλίσει», ενώ οι εικόνες του Κάστρου και του οικισμού τοποθετήθηκαν σε αναλόγιο που περιστρέφεται στην επίπεδη βάση του.

Τέλος, χρησιμοποιώντας παλές και πρόσφατες φωτογραφικές λήψεις των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων του νησιού, αλλά και των κινητών ευρημάτων, δημιουργήθηκε ένα γηδάραμα που προβλέπεται μέσα στον ίδιο χώρο. Η μικρή αυτή παραγγίη, διάρκειας 7 λεπτών, αναφέρεται στην ιστορία της Αστυπάλαιας από την προϊστορία έως τη μεσαιωνική περίοδο. Προορίζεται περισσότερο για τους καταίκους και για τους μαθητές του νησιού. Σχεδιάζεται όμως η παραγωγή και άλλων μικρών τανινών με διάφορα θέματα, όπως: Αρχαίες λατρείες στην Αστυπάλαια, Ταφική έδιμη, Τα δύο στηλία του νησιού. Η βραχονήσιδα Σύντα με επιφανειακά ευρήματα ήδη από τη μινωική εποχή, Το βενετσιανικό κάστρο των Querini κ.λπ., θεωρήντας απαραίτητο ότι τα μουσεία πρέπει να ανανεώνονται για να παραμένουν πάντα επικαίρια και να προκαλούν διαρκώς το ενδιαφέρον των επισκεπτών.

Η οργάνωση του μικρού αυτού μουσείου, που είχε ως αρχικό στόχο την τακτοποίηση και την ανάδειξη των παραμέλημένων έως τότε αρχαίων, ήταν μια προσωρινή ανακούφιση. Ομως αυτή η πρώτη προσπάθεια δεν είναι παρά το πρώτο βήμα, γιατί η Αστυπάλαια χρειάζεται ένα νέο μουσείο.

Όπως αναφέρεται σε κείμενο της έκθεσης του 1998: «Το νέο μουσείο που πρέπει να ιδυσθεί μελλοντικά, θα συμπεριλάβει όλό το πλούσιο αρχαιολογικό υλικό της Αστυπάλαιας, ένα μεγάλο μέρος του οποίου φυλαγέται σήμερα στις απο-

6. Από την επίσκεψη του νηπιαγάγειου στο μουσείο.

θήκες του Μουσείου της Ρόδου, ενώ παράλληλα θα έχει τη δυνατότητα να στεγάσει τα ευρήματα που καθημερινά φέρνει στο φως η ανασκαφή «έρευνα». Σήμερα, πέντε χρόνια μετά την επίσημη λειτουργία του μουσείου, έχουν ήδη αποκαλυφθεί περισσότερα από 1000 αγγεία στη σωτική ανασκαφή δύο ιδιωτικών γειτονικών οικοπεδών έκτασης μικρότερης των 600 τ.μ., τα οποία περιέχουν αποκλειστικά εγχυτρισμούς βρεφών.

Θεωρούμε επιτακτική ανάγκη και αναγκαία υποχρέωση της Πολιτείας προς τους Έχασμένους αυτούς κατόικους της χώρας την υπάρξη μουσείων στην περιφέρεια και μάλιστα στην υποβαθμισμένη νησιωτική περιφέρεια. Γιατί θα πρέπει να διαχωρίσουμε την πηγαινωτή περιφέρεια από τη νησιωτική. Την αρχαία εποχή οι νησιώτες είχαν τα προβάδισμα στον πολιτισμό, λόγω της διακίνησης των ιδεών που πρόσφερε η επαρχία με τους άλλους λαούς μέσω της θάλασσας. Σήμερα, οι κατόικοι των νησιωτικών περιοχών αποτελούν, από μία άποψη, την πιο υποβαθμισμένη πολιτιστικά μειονότητα, λόγω της απομόνωσης και του όποιου κόστους απορρέει από αυτήν.

Συνεπώς, γίνεται φανερό το πόσο αναγκαία είναι για την τοπική κοινότητα η ύπαρξη ενός μουσείου σε μια νησιωτική περιοχή· ενός χώρου όπου θα συγκεντρώνεται όλη η πολιτιστική παράδοση της περιοχής, από την προϊστορική έως

τη σύγχρονη εποχή, επειδή ο πολιτισμός είναι ενιαίος, αλλά και γιατί κάθε νησιωτική περιοχή έχει μια ξεχωριστή οντότητα και τη δική της αυτοτελή ιστορία.

Τέτοιοι χώροι μπορεί να οργανωθούν ως διαχρονικά μουσεία, αν υπάρχει πολιτιστικό υπόβαθρο και πλούσιο αρχαιολογικό υλικό, ώστε να αποτελέσουν πολιτιστικούς πυρίνες και άλλων λειτουργιών. Η ίδια αυτή θα μπορούσε αρχικά να υλοποιηθεί με την οργάνωση απλών φωτογραφικών εκθέσεων, κατά πολὺ εύκολα και όχι δύσπαντρο. Αν πάλι μπορούν να διατεθούν τα οικονομικά μέσα, θα μπορούσε να πραγματοποιείται με τη δημιουργία εικονικών μουσείων, χρησιμοποιώντας τη νέα τεχνολογία. Η οργάνωση τέτοιων χώρων στα απομακρυσμένα νησιά όχι μόνο μπορεί να βοηθήσει στην τόνωση του ηθικού των κατοίκων, αλλά και στη δημιουργία κινητών για την παραμονή τους σ' αυτά, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας και οικονομικά οφέλη για όλους, αφού ένας τέτοιος χώρος μπορεί να γίνει μοχλός ανάπτυξης μιας περιοχής.

Στην Αστυπάλαια, επειδή ακριβώς υπάρχει πλούσιο πολιτιστικό υπόβαθρο, θα μπορούσε να ιδρυθεί έτειο διαχρονικό μουσείο-πρότυπο, που θα συγκεντρώνει τα ευρήματα όλων των χρονολογικών περιόδων. Το νέο αυτό συγκρότημα μπορεί να περιλαμβάνει ακόμη ένα ανοιχτό θέατρο για καλοκαιρινές εκδηλώσεις με φόντο το μεσαίωνικό Κάστρο, καθώς και έναν κλειστό αμφιθεατρικό χώρο για προβολές αλλά και για τη διεξαγωγή μικρών συνέδριων, ή άλλων επιπτομονών δραστηριοτήτων. Επτά, θα υπάρχει πρόσθετο οικονομικό όφελος όχι μόνο κατά την τουριστική περίοδο αλλά και σε άλλες εποχές, ενώ οι κάτοικοι της περιφέρειας δεν θα παραμένουν στο περιβόλι των εξελίξεων, αλλά θα έχουν και αυτοί έρθισμα για καλλιέργεια και γνώση.

Το νέο αυτό κτυπακό συγκρότημα όχι μόνο θα μπορεί να στεγάσει τα 100 μικναϊκά αγγεία, που από το 1971 είναι αποθηκευμένα στη Ρόδο, και τα 1052 αγγεία των βρεφικών εγχυτρισμών που αποτελούν μοναδικό έμμετρο στον κόσμο καὶ που μέρα με τη μέρα αινέννονται με την πρόσδοτη της ανασκαφής, αλλά παράλληλα θα μπορούσε να αναβαθμίσει το τοπικό και το σύγχρονο ακαλούθητο οικισμό, στον απέναντι από το Κάστρο λόφο, προσφέροντας μια νέα αρχιτεκτονική πρόταση στο πρότυπο και στην κλίμακα των οπιτών του παραδοσιακού οικισμού της Χώρας.

Βιβλιογραφία

- DAWKINS R. M. - WACE A.J.B., *Notes from the Sporades*, BSA 12 (1956), σ. 151-159.
 ZEPERBOΥΑΚΗ Η., «Αστυπάλαια», ΑΔ 26 (1971), Χρον. B2, σ. 549-552.
 -, «Αστυπάλαια», ΑΔ 27 (1972), Χρον. B2, σ. 676-677.
 HOPE-SIMPSON R. - LAZENBY J.F., «Notes from the Dodecanese III», BSA 68 (1979), σ. 159-170.
 MICHALAKI-KOLLIΑ M., «Céramique incisée de tradition géométrique trouvée dans l'île d'Astypalaea», στο Diets S. - Papachristodoulou I. (επιμ.), *Archaeology in the Dodecanese*, Copenhagen 1988, σ. 225-247.
 ΝΤΟΥΜΑΖ Χρ., «Αστυπάλαια», ΑΔ 30 (1975), Χρον. B2, σ. 372.
- ΦΑΡΜΑΚΙΔΟΥ Ε., «Αστυπάλαια», ΑΔ 50 (1995), Χρον. B2, σ. 808-809.
 -, «Αστυπάλαια», ΑΔ 51 (1996), Χρον. B2, σ. 699.
 -, «Καισαρίς στην Αστυπάλαια», στα Πρακτικά των Συμποσίων «Καισαρίς στην εποχή του Σαλονίου» επηλ. N. Σταμπούλη, Αθήνα 2001, σ. 321-328.
 ΜΙΧΑΛΑΚΗ-ΚΟΛΛΙΑ Μ., «Αστυπάλαια», ΑΔ 50 (1995), Χρον. B2, σ. 789-790.
 -, «Αστυπάλαια», ΑΔ 53 (1998), (υπ. εκτ.).
 -, «Εμπειρίες από την οργάνωση του Μουσείου Αστυπάλαια» στα Πρακτικά της Αρχαιολογικής Μουσεολογικής Συνάντησης, Μουσαϊκές Εκδηλώσεις 78ης Επανεκδόσεως, Στάρη 26-28 Νοεμβρίου 1999 (υπ. εκτ.).

Σημειώσεις

- Το κτίριο ανήκει στο Εκκλησιαστικό Φιλόπτωχο Ταμείο Αστυπάλαιας (ΕΦΤΑ) και παραχωρίζεται για 99 χρόνια με συμβολικό μηνιαίο ενοίκιο 100 δρχ.
- Με την πλούσια εμπειρία και εφευρετικότητα των δύο άδεων αντιπροσώπων του Μουσείου της Ρόδου Ηλία Αγγελούν και Μιχάλη Κώστα, οι πρώτοι τρεις τεχνίτες, υπό τη συνέχιη παραπομπής του μοναδικού μουσείου της νησιωτικής Νίκαιας Μαυραλέση, στον οποίο άλλως οφείλονται οι υπότιμες αρχαιολογικές γνώσεις της Αστυπάλαιας, και διγοντας την αιώναρχη αρχαιοεργασία της, έγιναν οι αρχαιολόγοι Ελένη Φαρμακίδη και Βασιλής Καραματάσης, ενώ στη συγχρόνη των κειμένων συνεργάστηκαν πολλοί άλλοι συνάδελφοι.